

КРИТЕРІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ

У статті представлено критерії та показники готовності майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів; розкрито напрями готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності; визначено, що складовою професійного розвитку майбутнього вчителя початкових класів є формування творчого та технологічного потенціалу, який забезпечує готовність суб'єкта навчання до організації художньо-технічної творчості.

Підготовка до організації художньо-технічної творчості майбутніх учителів початкових класів є структурним елементом професійної підготовки. Результатом професійної підготовки є професійна готовність.

Поняття готовності розглядається різними авторами не ідентично: як наявність спроможності, як якість особистості, як частковий ситуативний стан, як відношення і т.п.; як особливий психічний стан, наявність у суб'єкта образу структури визначеної дії та постійної спрямованості свідомості на його виконання [1: 19; 2: 2; 3]. Автори схильні до того, що зміст і структура готовності особистості до праці визначається вимогами до діяльності (її видів), до психологічних процесів, стану, досвіду і властивостей особистості.

Метою цієї статті, що становить одну зі складових нашого дослідження, є визначення критеріїв та показників готовності, творчого та технологічного потенціалу в майбутніх учителів початкових класів.

Проблемі формування готовності до майбутньої професійної діяльності, різним її аспектам в останні роки присвячено значний масив досліджень філософів, психологів (Г. Балл, Н. Кузьміна, В. Моляко, К. Платонов, С. Рубінштейн, В. Семиченко та ін.), педагогів (О. Буркова, В. Володько, Л. Гапоненко, С. Кубіцький, Н. Муранова, Н. Побірченко, В. Сластьонін та ін.)

Філософи розуміють готовність людини до діяльності як певний стан її свідомості – "...будь-яка діяльність програмується і спрямовується свідомістю, котра виступає в якості Причини людських дій" [4: 264].

Психологи у своєму трактуванні готовності перетинаються з філософським поняттям і визначають готовність до діяльності як складне утворення, яке включає в себе пізнавальний, мотиваційний, емоційний і вольовий компоненти, а також розвинені здібності й властивості особистості [5].

Психологічна готовність до того чи іншого виду діяльності – це цілеспрямоване відображення особистості [6]. Учені доводять, що готовність і як якість, і як стан вирішальним чином зумовлена стійкими мотивами і психічними особливостями, властивостями цієї особистості.

Педагогічний підхід розуміння готовності до професійної діяльності в науковій літературі представлений кількома напрямками: персоналістичним, культурологічним, професіографічно-функціональним, креативним і змішаним.

Аналіз наукових робіт представників кожного з напрямів дозволив нам спрямувати наш пошук і проводити дослідження готовності майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів у контексті креативного й змішаного напрямів. Креативний напрям розглядає готовність до педагогічної діяльності через здатність до творчості, педагогічну майстерність як творчість (О. Волошенко, О. Булатова).

Представники креативного напрямку готовність учителя до педагогічної діяльності розглядають як здатність до педагогічної творчості. З огляду на це діяльність учителя є мистецтвом. Зокрема, у розумінні О. Волошенка готовність майбутнього вчителя до педагогічної творчості виражається як "його потенційна здатність до здійснення творчої педагогічної діяльності, що формується у процесі спеціально організованої професійної підготовки і зумовлена рівнем розвитку професійних та особистісних якостей майбутнього вчителя, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності" [7: 16].

Саме з цього положення ми виходимо в нашому дослідженні.

Змішаний напрям виражає готовність до педагогічної діяльності як поєднання елементів різних напрямів. На думку І. Підласого, готовність учителя до педагогічної діяльності виражається через "професійний потенціал педагога" і "педагогічний професійний потенціал", а "готовність до шкільної праці" включається ним у професійну підготовку як компонент структури професійного потенціалу педагога [8: 255].

З цієї позиції педагогічну готовність розглядає й Н. Мойсеюк: "Професійно обумовлені вимоги до вчителя в педагогіці виражаються термінами "професійна придатність" і "професійна готовність" [9: 136]. Під професійною придатністю вона розуміє сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, які необхідні для досягнення успіху в обраній професії; під професійною готовністю – психологічну, психофізіологічну та фізичну готовність (тобто професійну придатність) і науково-теоретичну і практичну підготовленість педагога.

Професійна готовність до педагогічної діяльності виступає як складне інтегральне утворення структури особистості спеціаліста, яке дозволяє свідчити про якість професійної підготовки, сформованості професійних знань, умінь, навичок, соціально-психологічну схильність до роботи з дітьми.

Показники професійної готовності виступають як сукупність внутрішніх умов, що впливають на процес професійної адаптації в часовому, змістовому, організаційному, результативному аспектах; створюють підґрунтя успішності входження в педагогічну роботу; дозволяють формулювати критерії та рівні адаптованості спеціаліста, визначають напрями та зміст адаптаційної роботи.

Зміст і структура готовності визначається специфікою діяльності як такої стосовно до психічних процесів, стану, досвіду, властивостей і якостей особистості спеціаліста.

Отже, теоретико-методологічний аналіз концепцій професійної готовності педагогів до педагогічної діяльності свідчить, що у визначенні готовності майбутнього вчителя початкових класів потрібно виходити зі специфіки роботи в початковій школі та специфіки організації художньо-технічної творчості.

На нашу думку, педагогічна готовність обумовлена рівнем творчого та технологічного потенціалу майбутніх учителів початкових класів, де творчість стає вирішальним фактором успіху, близькою до концепту професійних переконань, а технологічний потенціал є оболонкою нового конструкту, ступенем професійного зростання особистості.

Ми розглядаємо готовність учителя початкових класів до організації художньо-технічної творчості як динамічну систему і вважаємо, що професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів необхідно розглядати в цілісності з навчально-виховним процесом на основі креативного та змішаного підходів. Зокрема, ми спираємося на модель професійної готовності, пропонувану В. Сластьоніним [3] та О. Волошенком [7]. Пропонуємо свою модель, яка передбачає такі компоненти: *психологічна готовність*: сформована спрямованість на вчительську діяльність, настанова на роботу з дітьми молодшого шкільного віку, наявність інтересу до навчальних предметів художньо-естетичного циклу, потреба у самоосвіті в цій галузі, розвинуте творче мислення, потреба в педагогічній діяльності, необхідність усвідомлення відповідності особистісних якостей вимогам діяльності, усвідомлена мотивація особистісних прагнень до певної спеціальності; *науково-теоретична готовність*: наявність відповідного обсягу суспільно-політичних, психолого-педагогічних, художньо-естетичних, методичних і техніко-технологічних знань; знання сучасної педагогічної та психологічної теорії творчості, творчої організації навчально-виховного процесу; особистісно орієнтованих форм і методів організації творчої навчальної діяльності учнів; знання щодо забезпечення креативної спрямованості вивчення навчальних дисциплін та ін.; *особистісна готовність*: педагогічний оптимізм на основі адекватної "Я"-концепції; установка на творчий професійний пошук і досягнення ефективних результатів у творчій взаємодії з учнями, емпатія та любов до дітей; педагогічна спостережливість; розвиненість творчого професійного мислення; винахідливість, творча уява та інтуїція; наявність високого рівня творчого й технологічного потенціалу; прагнення до самореалізації в професійній діяльності та ін.

На наш погляд, готовність майбутнього вчителя початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів має також включати такі її складові, як *дидактична та художньо-технічна готовності*.

Дидактична готовність передбачає наявність сформованих на відповідному рівні професійних умінь і навичок; відповідний світогляд і загальна культура вчителя; необхідний рівень розвитку педагогічних здібностей, педагогічна спрямованість особистості вчителя; здійснення творчої взаємодії з учнями; вміння здійснювати творчу взаємодію з учнями та оцінювати й проектувати розвиток творчих можливостей учнів, творчо планувати їх навчально-пізнавальну діяльність, реалізовувати особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію з ними; систематично здійснювати самоаналіз професійної діяльності; узагальнювати власний досвід і досвід інших. Дидактична готовність – це володіння необхідним змістом освіти зі свого фаху, вільне володіння своїм предметом, розуміння основних принципів, закономірностей, методів та форм навчання, необхідних і достатніх для ефективного розвитку художньо-технічної творчості, вміння доступно передавати знання.

Ми визначаємо *художньо-технічну готовність* як усвідомлення мотивів, потреб у організації художньо-технічної творчості; наявність нових матеріальних і духовних цінностей

Сукупність усіх складових професійної готовності до педагогічної діяльності (знання, вміння, навички, здібності, якості тощо) ми розглядаємо як цілісний творчий та технологічний потенціал, якому відповідає певний рівень розвитку готовності майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів, і визначаємо:

$$ТТПМУПК = ПГ + НТГ + ДГ + ХТГ + ОГ,$$

де *ТТПМУПК* – творчий та технологічний потенціал майбутніх учителів початкових класів;

ПГ – психологічна готовність; *НТГ* – науково-теоретична готовність; *ДГ* – дидактична готовність; *ХТГ* – художньо-технічна готовність; *ОГ* – особистісна готовність.

Отже, творчий та технологічний потенціал майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів є інтегрованим поєднанням психологічної, науково-теоретичної, дидактичної, художньо-технічної та особистісної готовності.

Для практичного оцінювання всіх складових, а також творчого та технологічного потенціалу майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів ми окремо оцінювали психологічну, науково-теоретичну, дидактичну, художньо-технічну та особистісну готовність. Мета оцінювання полягала у виявленні творчого, конструктивно-віаріативного, репродуктивного та пізнавального рівнів розвитку відповідних знань, умінь та навичок. Кожному рівню відповідає певна кількість балів: творчому – 12 балів; конструктивно-віаріативному – 9,5 балів; репродуктивному – 6 балів; пізнавальному – 3,5 балів.

На основі загальної суми балів із кожного виду готовності визначається коефіцієнт творчого та технологічного потенціалу майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів, який виражає рівень розвитку всієї сукупності знань, умінь, навичок.

Коефіцієнт творчого та технологічного потенціалу майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів ($K_{ТТПМУПК}$) є середньоарифметичним суми таких коефіцієнтів:

психологічної ($K_{\text{пг}}$), науково-теоретичної ($K_{\text{нтг}}$), дидактичної ($K_{\text{дг}}$), художньо-технічної ($K_{\text{хтг}}$), особистісної ($K_{\text{ог}}$) видів готовності:

$$K_{\text{тппмупк}} = \frac{K_{\text{пг}} + K_{\text{нтг}} + K_{\text{дг}} + K_{\text{хтг}} + K_{\text{ог}}}{5}$$

Для визначення коефіцієнта будь-якого виду готовності до педагогічної діяльності враховувалося вагомість певних умінь та здібностей, які характеризують той чи інший вид готовності. Загальна сукупність умінь становить 78, у тому числі кількість умінь, які відображають психологічну, становить 12, науково-теоретичну готовність – 20, дидактичну – 18, художньо-технічну – 16, особистісну – 12.

Коефіцієнт будь-якого виду готовності визначається за формулою:

$$K_{\text{г}} = \frac{Q_{\text{min}}}{m} + \frac{Q_{\text{max}}}{m},$$

де Q_{min} – це мінімально можлива сума балів, якщо рівень розвитку знань, умінь, навичок буде оцінено як "пізнавальний";

Q_{max} – це максимально можлива сума балів, якщо рівень розвитку знань, умінь, навичок буде оцінено як "творчий";

m – це загальна кількість знань, умінь, навичок, яка відображає творчий та технологічний потенціал майбутніх учителів початкових класів.

Оскільки кількість умінь, які характеризують особистісну та психологічну готовність у нашому випадку, дорівнювала 12, то $K_{\text{ог}}$ і $K_{\text{пг}}$ є однаковим $36/78$ та $144/78$, знаходиться у межах $0,461 \leq K_{\text{ог}}(K_{\text{пг}}) \leq 1,846$, рівні особистісної та психологічної готовності будуть такими: пізнавальним – при $0,46 \leq K_{\text{ог}}(K_{\text{пг}}) \leq 0,807$; репродуктивним – при $0,808 \leq K_{\text{ог}}(K_{\text{пг}}) \leq 1,155$; конструктивно-варіативним – при $1,156 \leq K_{\text{ог}}(K_{\text{пг}}) \leq 1,503$; творчим – при $1,504 \leq K_{\text{ог}}(K_{\text{пг}}) \leq 1,846$.

Отже, для науково-теоретичної готовності $K_{\text{нтг}}$ знаходиться у межах від $60/78$ до $240/78$, тобто $0,769 \leq K_{\text{нтг}} \leq 3,087$ рівень науково-теоретичної готовності буде пізнавальним – при $0,769 \leq K_{\text{нтг}} \leq 1,346$; репродуктивним – при $1,347 \leq K_{\text{нтг}} \leq 1,924$; конструктивно-варіативним – при $1,925 \leq K_{\text{нтг}} \leq 2,502$; творчим – при $2,503 \leq K_{\text{нтг}} \leq 3,087$.

Коефіцієнт дидактичної готовності знаходиться у межах від $54/78$ і $216/78$, тобто $0,692 \leq K_{\text{дг}} \leq 2,769$, рівень дидактичної готовності буде пізнавальним – при $0,692 \leq K_{\text{дг}} \leq 1,211$; репродуктивним – при $1,212 \leq K_{\text{дг}} \leq 1,731$; конструктивно-варіативним – при $1,732 \leq K_{\text{дг}} \leq 2,251$; творчим – при $2,252 \leq K_{\text{дг}} \leq 2,769$.

Коефіцієнт художньо-технічної готовності знаходиться у межах від $48/78$ і $192/78$, тобто $0,615 \leq K_{\text{хтг}} \leq 2,46$, рівень художньо-технічної готовності буде пізнавальним – при $0,615 \leq K_{\text{хтг}} \leq 1,076$; репродуктивним – при $1,077 \leq K_{\text{хтг}} \leq 1,538$; конструктивно-варіативним – при $1,539 \leq K_{\text{хтг}} \leq 2,00$; творчим – при $2,001 \leq K_{\text{хтг}} \leq 2,46$.

Коефіцієнт творчого та технологічного потенціалу готовності майбутніх учителів початкових класів щодо організації художньо-технічної творчості учнів лежить у межах від середньоарифметичної суми всіх мінімальних величин коефіцієнта психологічної, науково-теоретичної, дидактичної, художньо-технічної та особистісної готовності до середньоарифметичної суми всіх максимальних їх величин:

$$\frac{K_{\text{пг}_{\text{min}}} + K_{\text{нтг}_{\text{min}}} + K_{\text{дг}_{\text{min}}} + K_{\text{хтг}_{\text{min}}} + K_{\text{ог}_{\text{min}}}}{5} \leq K_{\text{тппмупк}} \leq \frac{K_{\text{пг}_{\text{max}}} + K_{\text{нтг}_{\text{max}}} + K_{\text{дг}_{\text{max}}} + K_{\text{хтг}_{\text{max}}} + K_{\text{ог}_{\text{max}}}}{5}$$

$$Q_{\text{min}} = \frac{3,087 + 1,846 + 1,846 + 2,769 + 2,46}{5} = 0,5996$$

$$Q_{\text{max}} = \frac{0,769 + 0,461 + 0,461 + 0,692 + 0,615}{5} = 2,4016$$

Коефіцієнт творчого та технологічного потенціалу майбутніх учителів початкових класів щодо організації художньо-технічної творчості учнів знаходиться у межах – від середньоарифметичної суми всіх мінімальних величин коефіцієнта психологічної, науково-теоретичної, дидактичної, художньо-технічної та особистісної готовності до середньоарифметичної суми всіх максимальних їх величин $0,6 \leq K_{\text{тппмупк}} \leq 2,4$.

Рівень творчого та технологічного потенціалу майбутніх учителів початкових класів щодо організації художньо-технічної творчості учнів буде пізнавальним – при $0,6 \leq K_{\text{тппмупк}} \leq 1,05$; репродуктивним – при $1,06 \leq K_{\text{тппмупк}} \leq 1,51$; конструктивно-варіативним – при $1,52 \leq K_{\text{тппмупк}} \leq 1,97$; творчим – при $1,98 \leq K_{\text{тппмупк}} \leq 2,4$.

Творчий (високий) рівень готовності визначається впевненістю в успіх своєї справи, у самому собі; високим показником своєї діяльності, повною мобілізованістю своїх знань, умінь, навичок, здібностей, досвіду, майстерності; планомірним протіканням психічних процесів. **Пізнавальний** (початковий) рівень готовності до педагогічної діяльності може бути спричинений недостатнім рівнем загальної підготовленості; нездатністю налаштувати себе на майбутнє досягнення поставленого завдання (зайва самовпевненість в отриманому результаті, деякий сумнів у реальності події, що мають відбутися).

Для того, щоб визначити критерії з системи оцінки рівня готовності майбутніх учителів початкових класів, необхідно чітко визначити поняття "критерії" та їх показників. Професор Н. Кузьміна вважає, що критерії – це основна ознака, за якою одне рішення обирається із більшості можливих [10: 28]. Ми виходили з того, що критерії – якості, властивості та ознаки об'єкта, що вивчається, які дають можливість спостерігати його стан, рівень функціонування та розвитку. Показники – це якісні або кількісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознак об'єкта, який вивчається, тобто ступінь сформованості того або іншого критерію. Виходячи з вищесказаного, ми розробили критерії, які дозволяють визначити рівень готовності майбутніх

учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів. До них належать: спонукальний, інформаційний, практичний, організаторський, творчий, ціннісний, рефлексивний, результативний.

Окрім того, нами було виділено чотири **рівні** готовності вчителів (пізнавальний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий). Кожний рівень пов'язаний із використанням певних способів (методів) художньо-технічної творчості, які, у свою чергу, вимагають дотримання тієї чи іншої сукупності дидактичних умов.

Отже, результати дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі дозволили охарактеризувати готовність учителя до організації художньо-технічної творчості як інтегральну якість особистості педагога, що включає оптимальну суму психолого-педагогічних, методичних, художньо-естетичних, технологічних знань, необхідну систему вмінь (гностичні, конструктивні, комунікативні та організаторські, спеціальні, інтелектуальні), мотивів, які спонукають учителя до організації художньо-технічної творчості, а також наявність певних якостей та здібностей педагога, необхідних для успішної організації художньо-технічної творчості учнів та педагогічної рефлексії.

Для успішного досягнення мети дослідження – формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів – нами було визначено та обґрунтовано компоненти (науково-теоретичний, дидактичний, особистісний, психологічний, художньо-технічний) та наукові підходи до здійснення технології, що є завданням формувального етапу експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Хозяинов Г.И. Педагогическое мастерство преподавателя: Метод. пособие. – М.: Высш. шк., 1988. – С. 19-20.
2. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / Пер.с англ. – М.: Вече, АСТ, 2000. – Т. 1 – 364 с.
3. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
4. Интеграция содержания образования в педагогическом вузе // Сб. научных работ. – Бийск, 1994. – С. 264.
5. Алексеев А.К. Логика и педагогика. М.: Знание, 1965. – 48 с.
6. Вопросы методологии методики педагогических исследований // Сб. статей / Ред. коллег. С.А. Аничкин (отв. ред.) и др. – Свердловск, 1973. – 96 с.
7. Волошенко О.В. Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості в умовах коледжу: Автореф. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 1996. – С. 16-17.
8. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник: В 2 кн. – М.: Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. – 576 с.
9. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навч. посіб. – 3-є видання, доповнене. – К.: ВАТ "КДНК", 2001. – 608 с.
10. Кузьмина Н.В., Реан А.А. Профессионализм педагогической деятельности: Методическое пособие. – Санкт-Петербург – Рыбинск, 1993. – 54 с.

Матеріал надійшов до редакції 08.09.2006 р.

Колесник Н.Е. Критериальные характеристики готовности будущих учителей младших классов к организации художественно-технического творчества учеников.

В статье представлены критерии и показатели готовности будущих учителей младших классов к организации художественно-технического творчества учеников; раскрыты направления готовности будущих учителей к педагогической деятельности; определено, что составная профессионального развития будущего учителя младших классов – это формирование творческого и технологического потенциала, который обеспечивает готовность субъекта обучения к организации художественно-технического творчества.

Kolesnyk N.Ye. Criterial features of the prospective elementary school teachers readiness to the organization of technical and artistic pupils creativity.

Criteria and indexes of prospective elementary school teachers readiness to the organization of technical and artistic pupils creativity are presented in the article; directions of prospective teachers readiness to pedagogical activity are revealed; it is determined that the component of prospective elementary school teacher professional development is formation of creative and technological potential which provides educational subject readiness to the organization of artistic-technical creative activity.